

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра цивільного процесу

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Матеріали науково-практичної конференції,
присвяченої 50-річчю заснування кафедри цивільного процесу

(м. Харків, 20–21 жовтня 2016 року)

За загальною редакцією професора К. В. Гусарова

Харків
«Право»
2016

УДК 347.9
ББК 67.310я431
Ц85

Ц85 **Цивільний процес на зламі століть : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цив. процесу (м. Харків, 20–21 жовт. 2016 р.) / за заг. ред. К. В. Гусарова. – Х. : Право, 2016. – 164 с.**

ISBN 978-966-937-089-1

Тези доповідей учасників конференції присвячені 50-річчю заснування кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, яка почала функціонувати як самостійний науковий підрозділ вищого навчального закладу 1 вересня 1966 р. на виконання наказу Міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР № 262 від 27 квітня 1966 р. За півстолітню діяльність науковий колектив кафедри здійснив вагомий внесок у розвиток науки цивільного процесуального права як на теренах України, так і за її межами, брав активну участь у вдосконаленні цивільного процесуального законодавства, тим самим затвердивши свій науковий та професійно-практичний авторитет як впливової процесуальної цивілістичної наукової школи.

Для науковців, викладачів, студентів юридичних ВНЗ і всіх, хто цікавиться питаннями цивільного процесу.

УДК 347.9
ББК 67.310я431

ISBN 978-966-937-089-1

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016
© Оформлення. Видавництво «Право», 2016

ЗАХИСТ «ГРУПОВИХ ІНТЕРЕСІВ» У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Необхідність захисту «групових інтересів», тобто прав, свобод та інтересів, які належать не окремій особі, а одночасно групі осіб, суспільству або певній його частині, як проблема, що має не лише теоретичний, але й практичний характер, вперше була сформульована у межах руху «Доступ до правосуддя», який виник у Європі у 60-х рр. XX ст. Тривалий час вона не привертала до себе уваги науковців, хоча на доктринальному рівні робилися спроби дослідити інститут «групових позовів», що був характерним для країн англосаксонської системи права. Останнім часом все частіше і країни континентальної системи права починають «приєднуватися» до процедур захисту групових інтересів та запроваджувати на національному рівні відповідні процесуальні механізми. Цьому, до речі, сприяє й прийняття на рівні Європейського Союзу ряду актів, у межах яких країнам-членам пропонується впровадити судові процедури захисту групових інтересів у галузі прав споживачів, антимонопольного законодавства тощо [1, с. 453–464].

Вбачається, що в сучасних умовах запровадження відповідних судових механізмів захисту «групових інтересів» є доцільним. При цьому наведене не повинно розцінюватися як «слідування моді», а має розглядатися як виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань у галузі забезпечення права на справедливий судовий розгляд при вирішенні спорів про цивільні права та обов'язки, що випливають з п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ).

Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) виходить з такого тлумачення словосполучення «спір про цивільні права та обов'язки». По-перше, категорія «спір» розуміється в його матеріальному, а не формальному значенні, тобто обов'язково мають бути конфронтуючі сторони й суперечка між ними не може бути вирішена в односторонньому порядку (*Alaverdyan v. Armenia (dec.)*). Він повинен бути реальним та серйозним (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden, § 81*), стосуватися питання існування суб'єктивного права, його обсягу або способу здійснення (*Bentham v. the Netherlands, § 32*). Результати розгляду справи мають істотно впливати на таке право (*Ulyanov v. Ukraine (dec.)*). По-друге, суб'єктивне право, за захистом якого особа звертається до суду, та можливість такого звернення мають закріплюватися на рівні національного законодавства (*Gryaznov v. Russia, § 81*). При цьому особа може як особисто реалізувати своє право, так в її інтересах це можуть робити й різні громадські асоціації, що уповноважені на це (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain, § 45*). Встановлення процедурних бар'єрів, що перешкоджають або обмежують звернення до суду (*Al-Adsani v. The United Kingdom,*

§ 47), на відміну від матеріальних обмежень (*Roche v. The United Kingdom*, § 119), не виключає застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. По-третє, беззаперечним є те, що суб'єктивне право, яке на рівні національного законодавства визнається як цивільне, буде вважатися таким і в сенсі ЄКПЛ (*Airey v. Ireland*, § 21). У тому ж випадку, якщо воно характеризується як «публічне», однак результати розгляду спору щодо нього мають вплив на приватні права та обов'язки, таке право буде належати до «цивільних» та підпадати під дію п. 1 ст. 6 ЄКПЛ (*König v. Germany*, § 90, 92). Можна навести декілька прикладів, коли ЄСПЛ були поширені гарантії п. 1 ст. 6 ЄКПЛ на справи, в яких мова йшла про захист «групових інтересів»: про заборону будівництва дамби, що могла привести до затоплення села заявників (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, § 46), про видачу дозволу на експлуатацію копальні з добичі золота, що передбачала зрошення руди ціанідами в безпосередній близькості до села заявників (*Taşkin and Others v. Turke*, § 133у) тощо.

Чинний ЦПК України не містить жодного положення, яке б закріплювало право на звернення до суду з метою захисту «групових інтересів». Натомість у ряді норм матеріального права така можливість закріплена. Як приклад, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про захист прав споживачів» об'єднання споживачів мають право звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій. При задоволенні такого позову суд зобов'язує порушника довести рішення суду у встановлений ним строк через засоби масової інформації або іншим способом до відома споживачів. Рішення суду, що набрало законної сили, про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів є обов'язковим для суду, що розглядає позов споживача щодо цивільно-правових наслідків їх дій з питань, чи мали місце ці дії і чи були здійснені вони цими особами. Більше того, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 96 ЦПК України судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів.

Вказана ситуація експонує суперечність. З одного боку, в деяких випадках «групові інтереси» визнаються об'єктами судового захисту й певне коло суб'єктів наділяється правом на звернення до суду. З другого боку, вони не мають жодної можливості реалізувати таке право через відсутність закріпленого в нормах ЦПК України порядку розгляду таких справ, оскільки для цивільного судочинства притаманний дозвільний спосіб регулювання, тобто дозволено лише те, що прямо передбачено в законі, фактична процесуальна поведінка не допускається [2, с. 395]. Наведене вже апріорі призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд, оскільки ЄСПЛ виходить з того, що було б немисливо, щоб п. 1 ст. 6 ЄКПЛ містив докладний опис процесуальних гарантій, що надаються сторонам, у цивільних справах та не захищав би насамперед те, що дає можливість практично скористуватися такими гарантіями – доступу до суду. Такі характеристики процесу, як справедливість, публічність, динамізм позбавляються сенсу, якщо немає самого судового розгляду (*Golder v. The United Kingdom*, § 35).

На наш погляд, з метою усунення окресленої вище прогалини необхідно, по-перше, на рівні норм матеріального права визначити випадки, коли можливий захист «групових інтересів», тобто навести перелік прав, які одночасно можуть належати групі осіб, персональний склад якої неможливо визначити на момент відкриття провадження у справі, й які підпадають під ознаки «цивільних» в розумінні ЄСПЛ. По-друге, правом на звернення до суду слід наділити громадські організації, спеціально створені для захисту «групових інтересів». Це дасть можливість, з одного боку, уникнути зловживання правом на звернення до суду з боку окремих громадян, які навмисно чи в силу необізнаності можуть помилятися в об'єкті захисту, намагаючись, таким чином, чинити позапроцесуальний вплив на протилежну сторону, з другого боку, – забезпечити якісну підготовку матеріалів справи до розгляду, оскільки такі громадські організації будуть мати не лише процесуальну заінтересованість в результатах розгляду справи, але й матеріальну в силу покладення на них обов'язку нести судові витрати. По-третє, розгляд таких категорій справ здійснювати за загальними правилами позовного провадження із встановленням додаткових гарантій щодо дотримання права на справедливий судовий розгляд членів «групи», оскільки побічно питання саме про їх права та обов'язки вирішується в суді.

Література

1. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / В. В. Комаров, К. В. Гусаров, Н. Ю. Сакара та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2016. – 848 с.
2. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

*Світлична Г. О.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВА ДОПОМОГА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ПРАВОСУДДЯ

Визначальним у функціонуванні національної правової системи України останнім часом стає доступність та ефективність захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Цим зумовлюється необхідність реформування та вдосконалення законодавства, приведення його у відповідність із європейськими стандартами та створення ефективних механізмів захисту, які ґрунтувалися б на засадах верховенства права.

Указом Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20 травня 2015 р. №276/2015 встановлено пріоритети реформування судової влади – системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забез-